

I BEVÆGELSEN LEVER LIVET OG LYDEN

Den svenske skuespiller Martin Ljung havde engang en sketch med et afgørende svar på, hvorvidt Fingal Olson var død. Det lød i al sin enkelthed: ”Nej, - han rör på sig.”

”At bevæge sig er at leve.” Det sagde Hans Christian Andersen ikke, men næsten. At bevæge sig fra sted til sted, at rejse, var for ham et udtryk for at leve, det var livet.

Uden bevægelse intet liv.

Uden bevægelse ingen lyd

Uden sindets bevægelse ingen følelser

Uden bevægelse ingen skabelse

Uden bevægelse ingen skaber og ingen ånd

Uden hjerteslag ingen åndfuld dag

Det skabte er dybt afhængig af den dynamik, der ligger i skabelsesprocessen, både når focus retter sig mod et resultat, der er et færdigt produkt, et afsluttet og konkret hele, og når interessen samler sig om ”den gentagne forfinede skabelsesproces”, og betragter den som det ”færdige produkt”. I det ene tilfælde er resultatet ubevægeligt og statisk - i det andet flygtigt som tiden, men begge udtryksformer står i gæld til bevægelsen, der skabte og skaber.

Måske gælder det alle de menneskelige udtryksformer, hvad enten de skabes i hverdagen til nytte eller i højtiden til berigelse. Helt subliment er i denne forbindelse selve undfangelsen, der i sin skabelsesproces er et resultat af bevægelse - sammensmeltet af højtid og hverdag i et.

SKABENDE KONTROLLERBARE BEVÆGELSER

Hvis alle kunstarter er dybt afhængige af bevægelse, er de også afhængige af at kunne kontrollere de skabende bevægelser.

Ballet, dans, maleri, skulptur, musik, sang og drama. Alle bygger på muligheden af at kunne gentage variere og nuancere - og dog er der en væsentlig forskel. Maleren, billedhuggeren og forfatteren stiler mod et afsluttet produkt, der ganske vist kan bevæge og påvirke modtageren forskelligt, men som udtryksprodukt er det færdigt, når det sidste penselstrøg, den opadvendte næsetip og det sidste punktum er sat på plads. Processen er afsluttet fra producentens side, reaktion på værket kommer senere, tidsforskudt og ofte fra andetstedsværende og ukendte personer. Det gælder ikke, når vi mundtligt formidler og benytter den verbale udtryksform. Glæden ved at kunne fortælle og skabe sig gode lyttere er afhængig af nærvær og oplevet samvær af aktuel forventning. Mundtlig kommunikation er procesorienteret, og som sådan hele tiden i bevægelse. Forestillingsverdenen flytter sig, tankerne er på rejse hos både afsender og modtager, men afsenderen har hele tiden mulighed for at justere og korrigere sit udtryk, så oplevelsen af at være sammen på rejsen er noget centralt for fortæller og lytter.

I selskab med hundreder af småbørn, der overværede PPIPI LANGSTRØMPE i Cirkusbygningen, kunne man som en naturlig konsekvens af denne aktive medleven både høre og se, hvordan de små tilskuere blandede sig i processen. Hvorfor beherske sine bevægelser, når man bliver berørt ?

God formidling sætter noget i gang, og der sker ikke noget ved, at de involverede parter veksler udtryksform, når blot de fundamentale spilleregler kan afpasses, så hovedsigtet med den anvendte kommunikationsform ikke tabes.

En professionel formidler skal kunne sit stof så godt, at han er i stand til at iagttage sine modtagere og justere sin form, ændre sine bevægelser, såvel de grovmotoriske som de finmotoriske.

MENNESKET: DET SANSEINTEGRERENDE UDTRYKSINSTRUMENT

Lad os for et øjeblik se på den sanseintegrerende udtryksform. Måske kunne vi betragte menneskelegemet som et instrument, - lad os kalde det et udtryksinstrument.

De fleste instrumenter, jeg kender, kan justeres, det er vel et af instrumenternes karakteristika. Jeg forestiller mig, at hjernen gradvis optrænes til at kunne finjustere det enkelte individs udtryksevne, og jeg benytter mig af en slags udviklingsteori, der kan forklare, hvordan denne udtryksjustering opbygges.

Vi fødes med visse anlæg, og hjernen har sine paratområder, der formodentlig er programmerede til at sætte ind på de optimale tidspunkter, og flere centrale udviklingsforløb sker ubevidst. Talen er vor helt basale udtryksform, den udvikles i langt de fleste tilfælde uden bevidst tilrettelagt stimulering. Pludselig taler vi, uden synderlig tanke på, hvordan det gik til, og vi forstår også de informationer, vi modtager. Vi har tilegnet os et ekspressivt og et impressivt sprog. Det er der bare som modermælken lige ved hjertekulen.

Skriftsprogsudviklingen sker ikke efter tilsvarende næsten genbestemte udviklingsbaner. Det skal tilegnes gennem sanseintegration, og langt de fleste klarer det basale ved syvårsalderen, men ikke alle. For dem, der ikke gør, bliver tilværelsen i hastigt tempo særdeles problematisk.

Skriftsproget er indgangen til så ufattelig meget både af viden og oplevelser. Det giver muligheder for at kommunikere over afstande med personer, der ikke til stede og muligheder for at forstå tanker, der er tænkt århundreder før, vi blev født.

I vor tid er tilegnelsen af funktionel læsefærdighed så væsentlig, at det må betegnes som en menneskeret at få hjælp til at opnå den, men i praksis er der stadig mange - uhyrlig mange - analfabeter, og der er mange mennesker, med det man kalder funktionelle læsevanskeligheder, d. v. s., at de ikke kan kombinere bevægelse, syn og hørelse og opnå en læsefærdighed, som de kan bruge til noget meningsfuldt.

Behøver det være sådan ?

DE BEVÆGENDE SANSELIGE FONEMER.

Der er forsket meget i, hvordan man lærer at læse og vel også - i de senere år - i hvorfor man ikke lærer det. Der er forskere, der ser en sammenhæng mellem ufuldstændigt talesprog og manglende læsevne, men der er stærkt delte meninger om, i hvor høj grad der er korrelation mellem mangelfuldt talesprog og forståelse for skriftsprog.

Ingen har forsket i, om det ville være en god ide at udvikle bevidstheden om udtryksinstrumentets kinestetiske og spatiale sans, der er stærkt involveret i artikulationsprocessen.. Når talen er automatiseret styres de nuancerede bevægelser ubevidst, men kontrollen er ganske overordentlig bevidst, når man skal lære sig udtalen af svære ukendte ord . Det er ikke nok at lytte, man må sanse bevægelserne.

Tænk hvis kendskabet til det ud-talte, ekspressive sprogs nuancer, er en af de grundlæggende forudsætninger for, at dyslektikere kan opfange budskabet i det impressive sprog, der ligger gemt i det skriftlige udtryk. Tænk hvis man ved at lege med håndbevægelser kunne få ikke-læsere til at fornemme de flygtige fonemer, der fødes i en lind strøm, medens man taler, og tænk hvis man kunne lære dem at registrere fonemernes ligheder og forskelle ved hjælp af de medrivende, kommensurable og identitetsskabende håndfonemer. Tænk – hvis talelyd fik ”følgetyd” før bogstavtyd!.

Mit lille trick er udsprunget af, at jeg som talepædagog har villet hjælpe småbørn til en bedre udtale og hermed større accept i hjemmemiljøet og med den deraf voksende selvtillid. ”Ord er magt, manglende ord er afmagt,” plejer jeg at sige, og det er let at overføre det samme ræsonnement til læsefærdighed og læsevanskelighed - antonymerne følger med.

EN UDVIKLINGSBESTEMT ANTAGELSE

Hvorfor har nogle børn haft svært ved at koordinere de sanseindtryk, der skulle lede dem frem til en normal udtryksevne? Måske har de ikke i hjernen fået dannet de spor, der normalt dannes, når børn under pludrestadiet eksperimenterer med lyde, og de har formodentlig ikke på det ubevidste plan oplevet sammenhængen mellem pludreløse og artikulationsbevægelser. De har ikke ligget i vuggen og finjusteret læbe- og tungebevægelser. Jeg forestiller mig, at en del af de børn, der senere får artikulationsvanskeligheder har savnet en erfaring eller snarere en erkendelse af, at de selv kunne koordinere mundmotoriske bevægelser, så de gav den ønskede lyd. Årsagerne kan være vidt forskellige, men fordi udviklingen ikke har fundet sted på det ubevidste plan, skal de nu gennemføre en indlæring på det bevidste plan. De skal gennem træning erfare, at der er en sammenhæng, mellem de bevægelser de gør med læber og tunge, og de lyde de som instrumentet frembringer. Talepædagogen hjælper dem måske til at gå lidt tilbage i udviklingstrin . De pludrer ikke, men de eksperimenterer systematisk og opøver en nuanceret udtryksform. De imiterer, de gentager, de lytter til ligheder og forskelle og de føler sig frem til de korrekte lyde, man kunne sige, at de koder eller indkoder talesprogets lyde.

Det er denne proces, der er forløbet gnidningsfrit hos flertallet af talesprogsbrugere. For dette flertal er det tilsyneladende ikke et problem fra det ubevidste at genkalde sig de specifikke bevægelser, der fremkalder fonemerne med hvert sit karakteristika – altså dem jeg mener, at bogstavmageren benyttede, da han opfandt bogstaverne. Han lyttede til bevægelserne.

VOKALERNE

De enkleste og klangfyldte lyde kommer uhindret igennem instrumentet, men klangen kan ændres, volumen vokse og lufttragts form indsnævres. Tragten kan ændre sit mundstykke, og med læberne forme munden, så den bliver rund, rundere og rundest eller flad, fladere og fladest samtidig med, at den kan gøres mere eller mindre åben. Instrumentets munding, kantet af læberne lader sig betragte under instrumenteringen i et spejl. De lyde, der fremkommer, er sangbare. I dansk har vi mange af disse friktionsfrie lyde eller tale-toner, men bogstavmageren har valgt 9 ud, og han har givet dem sit eget navn: VOKALERNE. De synger og de bærer hver sin stavelse i talesproget som i skriftsproget. Det er sjældent, at de volder danskfødte børn problemer, men børn med et andet modersmål har ofte hørt helt andre klange og melodier, da de lå i moders liv, så de kan få store vanskeligheder, når de skal indstille munden til dansk på deres udtryksinstrument. Måske har de kun som tyrkerne 4 -5 vokaler med hjemmefra, og så er det for nogen - især voksne - ekstremt vanskeligt at skelne de ni danske vokaler fra hinanden.. De vil f.eks. have svært ved at synge og ændre vokalklangen i ” Tre små kinesere på Højbroplads,” sådan som vi danskfødte let kan til: ”Try smy kynsyr py Hyjbryplyds” eller ”Tro smo konosoro po Hobroplods”, men det er måske vejen frem at lade dem prøve foran et spejl ?

Når man skal arbejde med udtryksinstrumentets stemme ,er det meget almindeligt at tage udgangspunkt i vokalerne og lade stemmens toner, styrke, intonation, klang og til dels også rytme udtrykkes på de forskellige vokaler.

Det er ikke noget nyt at begynde læseindlæringen ved at præsentere eleverne for vokalerne. Det nye, jeg gør, er at give vokalerne en identitet, der bl.a. begrunder, hvorfor vokalerne er noget særligt. Fra begyndelsen præsenteres eleverne for dem ”alle 9” , de sammenligner dem, og

placrer dem på vokaltrappen, og de får en huskeregel ved at strække de to hæders fingre op, bøje den ene tommeltot væk, så man har to hænder med fire plus fem strakte fingre: de fire flade: a, æ, e, i, og på den anden hånd de fem runde: y, ø, å, o, u. ganske som på vokaltrappen.

KONSONANTERNE

Indlæringen af konsonanterne sker på en pædagogisk set nyskabende måde. Børnene oplever, at de ikke kan synge på dem, og at de skal hjælpes på vej. De skal have en hånd med på vejen – en hånd der kan fornemme og føle den enkelte konsonant. ”Først tager vi hånd som fonemerne, siden håndterer vi grafemerne.” De præsenteres for fem bevægelser på én gang, de kan sammenligne finde ligheder og forskelle og få overblik over dem familievis 5 + 5 + 5 HÅNDFONEMER og til slut de lidt afvigende 5 håndfonemer, De lærer, at konsonanterne bor familievis. Begrebet familie er velkendt, de morer sig over, at de kan være gode venner og kærestes, de bliver fortrolige med, at mærke bevægelsen i mund og hånd samtidigt og se bevægelsen i hånden som synonym for en ganske bestemt konsonant, for den har en bestemt plads i huset, man kender altså dens ”adresse”, dens lyd og dens bevægelse. Konsonanten bliver til noget konkret og er dog som lyden flygtig. I sin udtryksform er fonemet en proces ikke et afsluttet statisk tegn som grafemet .

Vokalen præsenteres for børn som fonem og grafem på samme tid og kan derfor med det samme vises som bogstav. Det kan konsonantfonemet ikke. Det skal først fornemmes som en bevægelse, en tvillingbevægelse i hånd og mund. Det kan ikke som vokalen få et navn med det samme, for dets eksistens i talesproget lader sig ikke navngive ved sit fonem. Det må søge hjælp af en vokal, før det kan få et bogstavnavn.

HÅNDFONEMER

Det er noget meget centralt for værdien af at indføre håndfonemer, at de indskydes som et kortvarigt mellemlid for bogstaverne. Ved at benytte håndfonemerne kan man lydstave i ordets egentligste forstand. For nogle børn er denne lydstavning udført som en slags ledsagende medbevægelser til udtalen, et konstruktivt bidrag til en meget væsentlig erkendelse. De lærer at forstå ”lyd følger på lyd” princippet: 1.lyd, 2.lyd og 3.lyd. De lærer at analysere talestrømmen ved at følge artikulationens bevægelser synkront med deres hænder. De dirigerer deres egen talestrøm. De lever med i udtryksprocessen. Det er nødvendigt at sænke taletempoet markant for at kunne lade det indre klangbillede lede hændernes bevægelse - principielt på samme måde, som når man senere bliver i stand til at skrive. Forskellen er bare, at man kan vægte de overordnede indlæringsprincipper forskelligt.

NÅR MAN BENYTTER HÅNDFONEMER ER DET MULIGT AT GENNEMFØRE ANALYSE - SYNTSE PROCESSEN PÅ GRUNDLAG AF DET TALTE SPROG LANGT FØR MAN TRADITIONELT KAN GØRE DET. ELEVERNE ERKENDER STAVNINGENS IDE. DE KNÆKKER KODEN MENS LYDEN ER FLYGTIG SOM FONEM - ALTSÅ FØR LYDEN ER SYNTATIONÆR SOM GRAFEM .

Måske ligger den største værdi ved at benytte håndfonemer netop i, at eleverne i virkeligheden kender stavningens princip før de kan læse. Man kunne måske også sige, at de er vel forberedte til at udtrykke sig skriftligt, fordi de har skrevet i luften, før de skriver på papiret.

De kan koncentrere sig en kort tid om deres eget udtryksinstrument, før de interesserer sig for andres. Eleven er afsendercentreret, når man går vejen via håndfonemer i modsætning til en traditionel stavning, som er modtagercentreret. Kort sagt, man kan kode, før man afkoder..

Håndfonemer gør det muligt og i meget vid udstrækning meningsfuldt at arbejde med fonemer som et væsentligt led i den sproglige opmærksomhed og den *læseforberende* undervisning.

Håndfonemerne følger den aktive proces på vej, de er procesunderbyggende, man har dem bogstavelig talt ved hånden, og de er næsten lige så tæt på udtryksinstrumentets fundamentale organer, som vejtrækningen er på talen. Uden åndedrætsbevægelserne ingen udånding, ingen stemmelæbesvingninger, ingen talestrøm. Uden håndbevægelser ville mange udtryksformer være begrænsede, først og fremmest kærtegn og livsglæde, - og skulptører og malere ville få endog meget store problemer. Hænderne er med, også når vi vil tydeliggøre vore forestillinger, de ledsager og illustrerer vore mundtlige udtryk.

Når man hører forskere anbefale og ligefrem hævde, at det er nødvendigt at gennemføre indlæringen af lyd og bogstav samtidigt, er det forståeligt, fordi de af gode grunde ikke har haft mulighed for at erkende, hvad håndfonemer kan bidrage med. At arbejde med lyde uden at konkretisere dem giver ringe mening, det forklarer, at man ønsker at hægte lydene op på bogstaver.

Håndfonemerne kan pædagogisk anvendt udgøre det lille mellemlid, der kan løfte også de lydsvage børn op på et højere erkendelsesniveau på et meget tidligere tidspunkt i læseindlæringen, end det plejer at ske. **For håndfonembrugere kommer bogstaverne som en naturlig konsekvens af den forberedende indlæringsproces, men det betyder ikke, at bogstavgenkendelsen ikke kan blive et problem også for dem.**

Som noget meget centralt og fundamentalt anderledes end traditionel læseindlæring gør håndfonemerne det muligt at tage udgangspunkt i det ekspressive sprog. Det primære er, at afsenderen får mulighed for at meddele sig. Metoden bliver elevcentreret. "Jeg har noget, som jeg vil fortælle dig. Kan du forstå, hvad jeg udtrykker". Det bliver en fortsættelse af tegnelysten, i første omgang en tilgodeseelse af fortællebehovet. Jeg har et budskab, som jeg vil af med. Helheden i kommunikationen er indbygget i processen. Ønsket om at blive forstået er fælles med de småbørn der har udtalevanskeligheder. Systemet er ideologisk set antiautoritært, fordi det vægter dette at komme til orde højere end at lytte. Vort traditionelle indlæringsystem er i vid udstrækning opbygget omvendt. Det er måske religiøst begrundet. I begyndelsen var ordet og ordet var hos Gud, siger Johannes. Bibelen skulle *læses* som sandheden, uden den blev man ikke konfirmeret og fik ikke en plads i helheden hverken på jorden eller i himlen." "Den der har øre at høre med, han hører" siger Jesus. Du er modtager fra fødslen, og det kan man nok ikke diskutere. Livet er os givet, det er ikke noget tagselv- bord, men derfor kan man godt have gjort sig tanker, lært ord og haft oplevelser, når man er blevet 6-7 år. Man kan godt have større lyst til - og erfaring for - at udtrykke sig, end at lytte, større lyst til at være afsender end modtager. På det alderstrin har man meget på hjerte. Derfor er det sjovt at blive i stand til at videregive sine tanker, og man er mere end villig til at nedsætte taletempoet en tid for at kunne koncentrere sig om detaljen i helheden i det mundtlige udtryk. Erkendelsen øges, når flere og flere fonemer opfanges i talestrømmen. Det bliver en leg at kæle for udtalen og fange de detaljer i talestrømmen, der kan kodes - først til supplerende og synonyme håndbevægelser uden lyd, de procesorienterede udtryk, der bevæger sig i luften: håndfonemerne - siden til de statiske konkrete og ubevægelige symboler på papir: bogstaverne. Det kan umiddelbart synes som en omvej at lære en ekstra udtryksform, men praksis viser ofte noget andet. Det bliver en genvej, fordi den kommende læser har erkendt det fonematiske princip før den egentlige læsning sætter ind. Hvis man for hurtigt sætter det statiske tegn, som bogstavet er ind, så gør man afkodning vigtigere end kodning. Læsningens analyse/syntese søger primært en mening i et på forhånd givet budskab. Det er naturligvis læsningens dybeste mening, men for at forstå teknikken i læseprocessen kan det være en ide at forstå, hvordan den foreliggende tekst er blevet til

LYD KONTRA BOGSTAV

Det er derfor, jeg inviterer børnene ind i bogstavmagerens værksted. Så snart de har fornemmet fonemerne og fanget det fonematiske princip, vil håndfonemerne tabe i værdi. Nogle børn fanger ideen næsten umiddelbart, andre skal have lang tid til at forstå skriftsproget. Den gruppe, der skal have lang tid får en afgørende håndsækning, ved at benytte håndfonemerne i en kortere eller længere tid under indlæringen. **Det er vigtigt, at man ikke slæber rundt på håndfonemer for længe. De er fonemforløbere og hermed forståelsesbrydere for bogstaverne.** Når vinduerne i Lydhuset er åbne, kan børnene se de bogstaver, der hidtil har været gemte, når vinduerne er lukkede føler de fonemernes procesorienterede bevægelser og hører lyden bag bogstaverne.

Konsonanternes bogstavnavne består af konsonantfonemet og en vokal. Vokalen skal til for at konsonantfonemet bliver et ord, et bogstavnavn. Somme tider kommer vokalen først som i "æm", "æf", "ææl", "ææn", "ææs og "æær", - somme tider kommer den sidst som i "bee", "pee", "vee", "dee", "tee", "gee", "kåå" og "håå"

Denne skelnen, at det er bevægelsen, der bliver til to principielt forskellige lyd: vokaler og konsonanter fastholdes. Vokalerne navngiver sig selv, de har hele tiden været synlige, deres navn og deres lyd er stort set synonyme, men konsonantfonemerne klarer sig ikke uden vokalhjælp. Det kan i den traditionelle læse-staveindlæring være et problem at lydere når "ææs-oo-ææl" siger sol. Med håndfonemer dannes denne syntese umiddelbart, fordi håndbevægelserne ikke har navne, de følger artikulationsbevægelserne og sammenkæder fonemerne fra første til sidste lyd i et ord, og de tillader, at lyderingen kan gennemføres, uden at prosodien i det enkelte ord maltrakteres af bogstavnavnes udtale. Denne bogstavernes maltraktering af en naturlig lydering har ofte været et pædagogisk problem, men med håndfonemerne har man fået en alternativ løsningsmodel.

Det staveforberedende arbejde skal naturligvis indgå i den almindelige og mere generelle sproglige opmærksomhed i indskoling. Det er vigtigt, at eleverne nærmer sig detaljen i helheden. Det betyder selvfølgelig, at de skal kende helheden, f. eks. meningen i et udsagn. I den forbindelse må en sætning betragtes som et samlet udtryk. Udtryksinstrumentet spiller en hel strofe, eller det spiller en lille melodi, - fortælleren udtrykker en sætning eller beretter en hel lille historie.

Det er her underviseren har brug for et overordnet syn på, hvilke sproglige begreber det er hensigtsmæssigt at arbejde med, når man vil træne ikke-læsere i dansk. Jeg tænker her på de fem overbegreber: prosodi, fonologi, morfologi, semantik og syntaks det jeg kalder *pro-fo-mor-se-syn*. Fonologisk opmærksomhed skal indgå som en del af hele begrebet sproglig opmærksomhed.

HÅNDFONEMERNES MOTORISKE ALIBI OG FREMTID

Udformningen af håndfonemerne er ikke tilfældig. De enkelte bevægelser relaterer til det konsonantfonem, det skal udtrykke. Bevægelserne er m.h.t. tempo og varighed, tryk og intensitet en afspejling af artikulationsprocessen og de ligner parvis hinanden, så aspirerede og uaspirerede lyde kan sammenlignes.

Håndfonemerne læres meget hurtigere af børn end af voksne.

Hvorfor er en så enkel metode ikke udbredt til hele verden ?

Blandt de nærliggende forklaringer kunne være ukendskab, fremherskende udviklingspsykologiske læseteorier og manglende dokumentation. Det er forståeligt, at hvis undervisere skal gøre en utraditionel indsats, skal de naturligvis også have en formodning om, at det hjælper. Og hvordan leverer jeg den vare ?

D.P.I.'s seneste undersøgelse DANLÆS har de seneste to år i træk placeret Lyngby-Taarbæks læsere øverst på listen over læsebegyndere. Lyngby-Taarbæk kommune havde ikke blot flest hurtige læsere med få fejl, men sandelig også færrest læsere med mange fejl. Det sidste var målet med at inddrage alle i Projekt Læsning. Årsagen til det gode resultat er ikke klarlagt. Trods ihærdige forsøg på at få vurderet, om det kunne skyldes, at man bl.a. har anvendt Lydhus og håndfonemer i så vidt vides alle børnehaveklasser. Der har ikke været anvendt materialevang. Anvendelsen af materialet har været frivillig, men brug af håndfonemer indgår i indholdsplanen for kommunens børnehaveklasser. Som sagt ved vi ikke, hvorfor eleverne i Lyngby-Taarbæk læser så godt. Den undersøgelse har vi til gode.

Af andre medvirkende årsager til, at alternative undervisningsinitiativer som brugen af håndfonemer endnu ikke har bredt sig til flere kommuner, kunne være, at alt for mange har vænnet sig til, at der i forbindelse med læseindlæringen må være en vis spildprocent, - man nævner ofte et tal på omkring 25 %. De er hidtil blevet henvist til specialundervisning. I klasser på 25 –30 elever er der jo nok at gøre med at undervise dem, der trods alt lærer at læse efter de traditionelle metoder og hvorfor gå i gang med noget så utraditionelt, hvis man endnu ikke ved om den har haft væsentlig betydning for de gode resultater i Lyngby- Taarbæk kommune ?

HANDICAPFOREBYGGENDE HÅNDTEGN

Måske skal man som jeg have set og oplevet specialundervisningens elever for at føle sig tilskyndet til også at få dem med blandt de læsende. Den nye folkeskolelov sætter den enkelte elev i centrum og har på mange måder overtaget specialundervisningens pædagogik, så der er håb om en bedring. Min klare intension med at søge brugen af håndfonemer udbredt har været at inddrage alle elever i en klasse og opbygge deres sproglige kompetence, så også de potentielle tabere får et tilbud, som det er svært at sige nej til. Ikke for at kommunen kan spare penge til specialundervisningen, men for at begrænse antallet af tidlige tabere.

Så vidt jeg ved, er der ingen, der tidligere har benyttet håndtegn til at illustrere talelydenes bevægelser. På Cuba benyttede man i en storstilet alfabetiseringsproces nogle tegn, der skulle afhjælpe analfabetismen. Oplysningen har jeg modtaget i et brev fra den svenske sprogforsker Ingvar Lundberg, men jeg har ikke andre oplysninger om fortilfælde.

Selvfølgelig er der mange andre former for tegn, men de relaterer enten til indholdet som en slags "håndlogoer" eller de udtrykkes som ubevægelige, færdige fingerfigurer statiske som bogstaverne og udtalt ved bogstavernes navne. Jeg er ikke bekendt med tegn, der lægger vægten på processen - altså bevægelsen der skaber det ekspressive fonem, og andre tegn er i øvrigt handicapafhjælpende, og det kan man nok ikke kalde håndfonemerne, men måske handicapforebyggende ?

DE MUSISKE FONEMER

Vi skal til musikkens verden for at komme til noget, der med god grund kan sammenlignes med håndfonemer, nemlig solmisationstegn .

I det følgende vil jeg gøre nogle betragtninger over ligheder og forskelle på håndfonemer anvendt til artikulationstræning og solmisationstegn anvendt til korsangstræning.. Der er et sammenfald i den pædagogiske værdi, man kan tillægge de to udtryksledsagende håndtegn.

OM SOLMISATION

Fra Inge Marstals bog: ”Musikpædagogik på basis af Kodály’s pædagogiske filosofi” plukker jeg en række citater, hvis indhold uden større besvær kan fortolkes i relation til mit emne.

N.B. Jeg har foretaget en transference fra musikkens til talesprogets verden. Forståelsen lettes, hvis citaterne først gennemlæses uden erstatningsordet i parentes.

Til solmisationsstavelserne (*lydstavningen*) knytter sig et sæt håndtegn, som

- visualiserer tonerne (*fonemerne*)
- rumligt belyser forholdet imellem dem
- fysisk/motorisk angiver tonernes (*fonemernes*) melodiske/harmoniske placering.

Håndtegnene, som er udarbejdede af John Curwen, (*Jørgen Markussen*) et uvurderligt pædagogisk hjælpemiddel, ikke mindst i begynderundervisningen, idet eleverne herigennem opnår en kropslig fornemmelse af tonerne (*fonemerne*) og deres relationer, og idet håndtegnene associerer til tonens navn og lyd (*bogstavbogets navn og fonemets lyd*). En proces, som går fra det motoriske via det visuelle til det auditive, følger de almene lovmæssigheder vedrørende indlæring.

I musikundervisningen (*sprogundervisningen*) er det specielt hensigtsmæssigt at støtte de vanskeligt kontrollerbare, auditive indtryk (*som f. eks. konsonanterne*) både visuelt og motorisk for herigennem at støtte den musikalske (*sproglige*) oplevelse, - hukommelse og forståelse.

Håndtegnene fungerer desuden som direktion, idet tonelængde, (*vokallængde*) frasering, (*pauser/tryk*) dynamik, indsats etc. tydeligt kan vises.

Relativ solmisation (*Brug af håndfonemer*) er ikke et mål i sig selv, men et middel, hvormed man kan trænge ind i musikken (*talesproget*), et middel til udvidelse af den musikalske (*udtryksbevidste*) følsomhed og musikalske (*sproglige*) viden og forståelse.

Solmisation (*Håndfonemer*) er den bedste basis for nodelæsning (*læsning*) ... erfaringen har vist, at børn hurtigere lærer at læse musik (*bøger*) ved at bruge solmisation (*håndtegn*) i stedet for nodenavne (*bogstavnavne*)

Sangen (*udtryksglæden*) og det indre gehørs udvikling bør altså starte før instrumentalspillet (skrivningen/gengivelsen), hvorefter udviklingen af de instrumentale (holde på blyant) motoriske/tekniske færdigheder bør gå hånd i hånd med den fortsatte udvikling af den indre, musikalske (*sproglige*) forestilling. De musikalske symboler (*håndfonemerne*) skal kunne omformes til toner (*sproglyde*) i det indre øre (visuelt - auditivt) og de toner (*sproglyde*), vi hører, skal kunne omformes til skrevne symboler (auditivt – visuelt).

De relative solmisationsstavelser (*håndfonemer på række*) giver hver enkelt tone (*sproglyd*) en særlig klangkarakter, hvilket styrker tonehukommelsen (*fonemhukommelsen*), tonetræningen

(*fonemlængden*), intonationen, den tonale fornemmelse (*prosodien*) og derigennem sikkerheden i at læse og vokalt/instrumentalt at gengive et nodebillede (*en tekst*).

Citaterne er interessante, fordi de belyser en lang erfaring indenfor det udtryksområde, der ligger talen nærmest, nemlig sangen. De viser med overbevisende styrke, at der er mange paralleller. Derfor er det også ganske naturligt at synge et ord, hvis man vil analysere de enkelte fonemer i ordet.. Jeg plejer at benytte mig af tre led i min analysepædagogik. A) sige ordet lidt hurtigt som i hverdagstale, b) synge det eller udtale det overdrevent tydeligt ”bogstavelig talt” og c) sætte håndfonemer på udtalen. Det er en fremgangsmåde der kan anbefales i forbindelse med anvendelsen af **lydstavetavlen**, hvor vokaler fremtræder som runde kældervinduer og konsonanterne er rektangulære vinduer – svarende til,- hvordan de bor i lydhuset. Se lydstavetavlen i ”Hjemme i fonemernes verden”, forlaget ÅLØKKE.

P.S.

Jeg så for nylig i en nyhedsudsendelse i fjernsynet, at en kineser havde stor succes med at lære sine landsmænd engelsk på en utraditionel metode. Han stod foran store klasser, nærmest forsamlinger, udtalte et engelsk ord og ledsagede det med en dirigerende håndbevægelse, der nøje fulgte sprogmelodien (prosodien) i det udtalte ord. Kineserne gentog ved at råbe ordet i kor. De var, som deres lærer udtrykte det, så generte over for det fremmede sprog, at de måtte hjælpes til at udtrykke sig. Det var helt tydeligt, at kroppens bevægelser lettede artikulationen, de arbejdede med deres udtryksinstrumenter, og de var så fornøjede som en dansk børnehaveklasse. Gad vist, om der en dag kommer håndfonemer fra det fremmede til Danmark ? Hvis de nu kom fra New Zeeland, så ville de på forhånd være interessante, mon ikke ?

Jeg ville selvfølgelig hellere eksportere mine håndfonemer til New Zeeland, eller til hele verden. Først og fremmest til Afrika, hvor læsekyndigheden er meget mangelfuld. Tænk hvis de i oaserne under en palme kunne lære det alfabetiske princip i en hånd vending . Tænk!

Jørgen Nygaard Markussen